

HAR VI HAM NÅ?

FREDRIK BARTH OG NORSK SOSIALANTROPOLOGI

av THOMAS HYLLAND ERIKSEN

Fredrik Barth rager op i landskabet, både bokstavelig og billedlig talt, i norsk sosialantropologi. Han har vært en så dominerende skikkelse at store deler av de siste tiårenes faghistorie kan skrives nesten utelukkende som en flerstemmig dialog med og om Barths antropologi. Samtidig har Barth til tider vært nesten usynlig i det norske fagmiljøet: han har ikke undervist jevnlig, og har knapt veiledet studenter, i Norge på mange år. Likevel klarer vi ikke å riste ham av oss. Når Barth snakker, spisser vi ørene. Når han skriver, griper vi til kopimaskinen. Og når han er taus, spør vi oss selv: Tro hva han driver med nå?

Jeg kan ikke tilby en fullstendig virkningshistorie over Barth i vår tids norske sosialantropologi.

Det ville kreve en bok. Derimot kan jeg si litt om den betydning han har hatt for min generasjon av antropologer, altså vi som var studenter på 1980-tallet.

Andres liv og vårt eget

La meg si det rett ut: Jeg ble konvertert til sosialantropologien foran fjernsynsapparatet. Foranledningen var en programserie på norsk fjernsyn med tittelen "Andres liv - og vårt eget", som ble vist mens jeg gikk på gymnasen. Der fortalte Fredrik Barth, og viste bilder, fra sine mange feltarbeid. Året etter utkom en populærvitenskapelig bok med samme tittel. Den var, forstod jeg senere, veldig forskjellig fra Barths andre skrifter. Denne boken er anekdotisk, fortellende, nesten pratsom, og fremstiller

antropologisk feltarbeid som en nesten kaleidoskopisk oppdagelsesprosess full av overraskelser. Der forteller han om folk på Ny-Guinea som anses for å være usedvanlig krigerske, og reiser spørsmålet om de strengt tatt er mer krigerske enn europeere. En berømt melanesisk krigsbarth møtte, hadde drept seks mennesker, og var i stand til å både navngi dem og plassere dem sosialt. Var han mer krigersk enn borgerne i en stat som slipper bomber på tusenvis av ukjente mennesker? I tv-serien og den påfølgende boken brukte Barth antropologien faktisk direkte som kulturkritikk, og videreførte slik - han liker ikke at jeg sier dette - det beste i tradisjonen fra Margaret Mead. Han sier eksempelvis: "Hver og en av disse for-

Fredrik Barth, 1984

skjellige kulturtradisjonene representerer en alternativ livsform for oss. Vi kan betrakte dem alle som eksperimenter i menneskeliv".

Fortellingene fra feltarbeidene antydte ikke bare hvilket kulturkritisk potensial som ligger i komparativ kultur- og samfunnsforskning, men også hvilke intellektuelle muligheter den representerer. Ved å stille spørsmål om hva slags emosjoner pathanerne opplever, hvilket verdensbilde basseri-nomadene levde etter, hva som ga baktamanenes liv mening, reiste Barth generelle filosofiske spørsmål. I stedet for å klø seg i hodet etter svar, hadde han reist jorden rundt for å undersøke hvilke svar som ble utviklet av andre. Antropologien fremstod som en erkjennelsesvei

der man lette etter det store i det lille, det universelle i det partikulære og, ikke minst, det forunderlige i det alminnelige.

Models of what?

Så gikk det et par år. På Universitetet i Oslo foregikk den gangen, altså tidlig på 1980-tallet, fremdeles hissige debatter mellom klassiske marxister, strukturalistiske marxister, kvasimarxister og alle andre. Barth var trygt plassert blant "alle andre".

"Models of Social Organization" fra 1966 ble på denne tiden betraktet som Barths teoretiske manifest, til tross for at han hadde beveget seg i andre retninger senere. Den brøt med praktisk talt alt vi mente å ha lært om sosialt liv. For det første satte den normer og sosial struktur i pa-

rentes, og anbefalte å konsentrere oppmerksomheten omkring den handlende aktør. Den handlende, strategiske aktør, for å være nøyaktig. Kantinepraten gikk omtrent slik: - Borgerlig individualisme! freste en. - Voluntarisme! tilføyde en annen. - Og hva verre er, dette er rasjonell aktør-tenkning på sitt verste! sekunderte den første. Om det satt en tredjemann ved bordet, som i sitt stille sinn tenkte at det var på tide å få gjeninnført individet i samfunnsforskningen, så sa han eller hun ikke stort. Slik var klimaet.

Senere lesning av programskriftet "Models" viser at det dels var polemisk ment, og slik sett bevisst ensidig, og dels et forsøk på å utvikle generative modeller, altså modeller som kunne brukes

til å beskrive endringsforløp i sosialt liv. Kritikken mot "Models" var ensidig og til dels ideologisk. Samtidig bidro både teksten og diskusjonen om den til å skjerpe den teoretiske bevisstheten blant oss studenter. Dersom noen hadde forvillet seg inn på Institutt for sosialantropologi i den tro at faget henvendte seg til romantiske drømmere som var glade i å reise, var en helgs isolat i selskap med "Models" den beste tenkelige medisin. Boken var liten, men vanskelig; den var kontroversiell, men presis; den brukte eksempler fra den virkelige verden, men trakk dem gjennom en teoretisk kvern som forandret dem til det ugjenkjennelige. Kort sagt: vi kjempet både med og mot "Models". Etter hvert som månedene gikk, forsøkte vi å finne teoretiske ståsteder mellom Barth og dem han polemiserer mot (altså de som mente at handlende aktører bare var konkretiseringer av en sosial struktur). Dermed kom vi et lite skritt videre.

Grenser for etnisitet

Ikke før var vi ferdige med å streve med "Models", så skulle vi stifte bekjentskap med en annen Barth, nemlig utgiveren av "Ethnic Groups and Boundaries". Den dag i dag er Barths introduksjon en av de mest siterte tekstene i samfunnsvitenskapen overhodet, en tekst som gjerne omtales som klassisk; tidlig på 1980-tallet ble den fremdeles oppfattet som nesten helt ny.

Det revolusjonerende ved "Boundaries" kan sammenfattes i én setning: Til tross for at folk flest går ut fra at etniske forskjeller skyldes faktisk eksisterende

kulturforskjeller, er det sosiale grenser som konstituerer etniske forskjeller. Påståtte kulturforskjeller blir lagt til etterpå, for å rettfærdiggjøre de sosiale grensene.

Mange av oss var interessert i forholdet mellom etnisitet og kultur. Nå hadde ikke forskningen på innvandrere kommet skikkelig i gang i skandinavisk antropologi på denne tiden, men mange var engasjert i urbefolknings spørsmål, og noen av oss hadde begynt å planlegge feltarbeid i kulturelt komplekse samfunn. Skjønt kulturelt komplekse? Kanskje, i tråd med Barths generelle perspektiv, disse samfunnene skulle vise seg å være kulturelt sett ganske enkle, til tross for iherdige påstander om det motsatte? Senere skulle jeg lese V. S. Naipauls beske skildringer fra sin barndoms Trinidad, hvor han, nesten som et ekko av Barth, sier at utenforstående oppfatter Trinidad som et fargerikt og kulturelt mangfoldig sted; men for alle som bor der, er det bare et konformistisk, småborgerlig samfunn. Alle trinidadiske etniske grupper er forskjellige fra hverandre, men de er forskjellige på nøyaktig den samme måten, og forskjellene er *only skin deep*, mener Naipaul.

Forbindelsen mellom den Barth som skrev innledningen til "Boundaries" og forfatteren av "Models" var ikke så lett å få øye på. Etnisitet handler jo om gruppers særtrekk og kollektive grensemekanismer, mens Models fremholdt individet som den første bevegelse i sosialt liv. Ved nærmere ettertanke viste det seg å ikke være noen motsetning: Individet er i stand til å ma-

nipulere med sin etniske identitet i betydelig grad, og det er situasjonsavhengig i hvilken grad etnisitet gjør seg gjeldende. Samtidig betoner Barth en dimensjon i "Boundaries" som han bevisst underspilte i "Models", nemlig at etnisk identitet ikke bare er situasjonsavhengig, men også imperativ, altså langt på vei påtvunget. Så finnes det altså likevel en sosial struktur og et sett normer som rammer inn sosialt liv. Den viktigste likheten mellom de to skriftene er kanskje den store betydningen som tillegges prosesser på bekostning av tilstander. Som de vestnorske fiskerne i "Models", som "tomatmannen" i "Economic spheres in Darfur", er Barths pathanere (hovedeksempelet i "Boundaries") kreative og målrettede individer som gjør det beste ut av enhver situasjon, inntil det punkt hvor de kan komme til å prøve å skifte etnisk medlemskap. Som ethvert medlem av en etnisk minoritet vet: Hvis man ønsker å fremstå som noe annet enn et medlem av en minoritetsgruppe, gjelder det å oppsøke situasjoner der etnisitet tillegges liten betydning. Den friheten individet tillegges i et slikt perspektiv på etnisitet, var virkelig sjelden vare i sosialantropologien på slutten av 1960-tallet, da modellen ble til. Men for all del: Barths originalitet skal ikke overdrives. Både Leach, Mitchell og andre hadde vært inne på lignende tanker før. Men ingen - og her ligger en av hans styrker som antropolog - hadde formulert seg like klart, skarpt og siteringsvennlig.

Baktaman vibrations

Vi trodde vi hadde ham nå. Styr-

ken ved det barthianske perspektivet så ut til å være at det presenterte oss for klare og tydelige, handlekraftige og viljesterke individer av en type som nærmest var ukjent i det meste mainstream-antropologi, der personene enten var eksemplifiseringer av sin kultur eller rett og slett usynlige. Svakheten var den ensidige, etter manges mening etnosentriske personoppfatningen der den strategiske, målrettede handling syntes å være den eneste motoren i menneskelig samhandling.

Men så begynte vi å lese Barths foreløpig nyeste monografi, "Ritual and Knowledge among the Baktaman". Ikke bare hadde mannen byttet verdensdel siden sist, han hadde også skiftet teoretisk ståsted. Slik så det iallfall ut. I boken om baktamanene er Barth ikke interessert i å utforske maksimerende handling eller å sette normene i parentes. Den handler om forvaltningen av kunnskap hos en liten folkegruppe i det indre av Ny-Guinea. Bedre enn de fleste viser Barth hvordan kunnskap er tydelig differensiert selv i en liten, tilsynelatende homogen gruppe mennesker; at kunnskap er intimt forbundet med makt, og at den varierer til dels dramatisk fra kultur til kultur. Boken representerte altså nesten det motsatte av det vi var vant til å få fra Barth. Selv skrivestilen var annerledes; mer fortellende og mindre dissekerende enn tidligere.

Vi måtte revurdere vårt syn på Fredrik Barth. Utover på 1980- og 1990-tallet fortsatte han å utvikle sin kunnskapsantropologi, både i boken om kosmologier blant ok-folkene (stadig

Ny-Guinea) og i sin foreløpig siste monografi fra Bali. Spørsmålene han nå reiser, har å gjøre med former for kunnskapsoverføring, forholdet mellom kunnskap og sosial organisasjon, og i siste instans kulturell integrasjon. I en artikkel fra 1989, "The Analysis of Culture in Complex Societies", kommer han til nesten de samme slutningene som de amerikanske postmodernistene, som dekonstruerte kulturbegrepet omtrent på samme tid. Etter deres syn var ideen om en homogen, sluttet kultur faglig reaksjonær og politisk farlig, og de dyrket det hybride og det tvetydige fremfor det integrerte og velordnede. På mange måter stod Barth fjernt fra postmodernistene, men de møttes i sin felles mistillit til teorier om integrasjon - Barth på strengt empirisk grunnlag (*the facts on the ground er mer variable enn teoriene tilsier*), postmodernistene på anti-empirisk grunnlag (det er ikke mulig å studere samfunn objektivt).

Med denne vendingen kan det se ut til at Barth har beveget seg kilometer fra sitt faglige utgangspunkt, som student og kollega av strukturfunksjonalismens kjettere - Leach og Firth - og som spillteoretiker og handlingsanalytiker. Imidlertid er det fullt mulig å se kontinuiteten i hans livsverk, hvis man tar seg bryet med å se etter. For det første: Barths opprinnelige kritikk av strukturfunksjonalismen, altså synet på samfunnet som et velordnet puslespill der alle bitene faller på plass, ligner på postmodernistenes senere kritikk av Geertz' fortolkende antropologi, hvor kulturen lett fremstår som et lignende puslespill. For det andre: I studie-

ne av kunnskapssystemer bruker Barth den samme metoden som i sine tidligere arbeider, spesielt "Models", nemlig generativ prosessanalyse. Han er interessert i å finne ut hvilke faktorer som skaper prosesser av bestemte typer. Forskjellen er at han nå ser på kunnskap, mens han tidligere så på økonomi og politikk. I "Balinese Worlds" (1993) foreslår han endog en generativ modell som genererer variasjon og ikke integrasjon!

Jeg kunne ha avsluttet med å påstå at Barth savner likemenn blant samtidens antropologer eller noe i den retning. Det ville nok være riktig, men ikke spesielt interessant. Viktigere er det at han fremdeles er en original bidragsyter til det antropologiske prosjekt, en samtalepartner og premissleverandør som ikke er blitt mindre interessant å lytte til med årene. Siste kapittel i Fredrik Barths intellektuelle historie er med andre ord ennå ikke skrevet. Vi aner ikke hva hans neste bok vil handle om. Vi har ham ikke ennå. ■

Læs mere i:

Eriksen, Thomas Hylland. 2003. *Hva er sosialantropologi?* Oslo: Universitetsforlaget.

Eriksen, Thomas Hylland. 1993. *Små steder, store spørsmål: Innføring i sosialantropologi.* Oslo: Universitetsforlaget.

THOMAS HYLLAND ERIKSEN

ER PROFESSOR VED SOSIALANTROPOLOGISK INSTITUTT, UNIVERSITETET I OSLO. HAN HAR GJORT FELTARBEID PÅ MAURITIUS OG TRINIDAD, SKREVET OM ETNISITET OG NASJONALISME OG UTGITT EN VERDENSKJENT LÆREBOK I SOSIALANTROPOLOGI.